

Наталія БУГАЙЧУК,

методист відділу координації професійного розвитку керівників закладів та співпраці з методичними службами комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

УКРАЇНОЦЕНТРИЧНІ ВЕКТОРИ ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Виховний простір сучасного закладу загальної середньої освіти у 2026/2027 навчальному році потребує не збільшення кількості формальних заходів, а перезавантаження його змістового наповнення. Сучасні безпекові виклики вимагають від педагогічних колективів гнучкості, системності та фокусу на живих цінностях особистості. Ці методичні рекомендації пропонують оновлені вектори роботи, де патріотизм трансформується у конкретну дію, а шкільне середовище стає для учня простором психологічної стійкості та формування національної ідентичності. Ефективно вибудувати цей процес і надати йому системності допоможе актуальне **Нормативно-правове забезпечення виховної роботи в закладі освіти у 2026–2027 навчальному році», а саме:**

- Конституція (Основний Закон) України.
- Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
- Декларація прав дитини, проголошена Генеральною асамблеєю Організацією Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16 січня 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III від 26 квітня 2001 року . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
- Закон України «Про протидію торгівлі людьми» № 3739-VI від 20 вересня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» № 3792-IX від 6 червня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20#Text>
- Закон України № 2834-IX від 13 грудня 2022 року «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
- Указ Президента України № 195/2020 від 25 травня 2020 року Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
- Розпорядження Кабінету Міністрів України № 301-р. від 7 квітня 2023 року Концепція безпеки закладів

освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

- Наказ Міністерства освіти і науки України № 439 від 07.09.2000 Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0439290-00#Text>
- Наказ Міністерства освіти і науки України № 434 від 06.09.2000 Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00#Text>
- Наказ Міністерства освіти і науки України № 1/6267-22 від 10.06.2022р. «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України...». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
- Лист Міністерства освіти і науки України № 1/6885-22 від 22 червня 2022 р. «Щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією російської федерації на території України». URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-zapobigannya-ta-protidiyi-seksualnomu-nasilstvu-povyazanomu-zi-zbrojnyu-agresiyevu-rosijskoyi-federaciyi-na-teritoriyi-ukrayini>
- Лист Міністерства освіти і науки України № 1/5735-22 від 30.05.2022 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zapobigannya-ta-protidiyu-domashnomu-nasilstvu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

Щорічні методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо організації виховного процесу в закладах освіти.

Локальні документи закладу освіти (внутрішні нормативні акти, які розробляються адміністрацією для регулювання освітнього процесу, трудової діяльності та внутрішнього розпорядку). Вони є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу та лежать в основі автономії кожного окремого закладу загальної середньої освіти.

За рішенням педагогічної ради вчителі можуть створювати плани виховної роботи (бесіди, загальношкільні заходи) для ефективної організації. Виховна робота в сучасних українських школах не має жорстко регламентованих формалізованих планів. У фокусі — створення сприятливого психологічного клімату, безпечного освітнього середовища та ціннісне виховання відповідно до вимог Нової української школи (НУШ).

Безпековий простір та плекання життєстійкості як першооснова виховання

В умовах воєнного стану базовою потребою та першочерговим завданням виховної системи є забезпечення фізичної та психологічної безпеки всіх учасників освітнього процесу. Психологічна стійкість та життєстійкість розглядається не як пасивна спроможність терпіти труднощі, а як активна здатність особистості відновлюватися після стресу, зберігати ментальне

здоров'я та діяти конструктивно. Першочерговим кроком у цьому напрямі є:

- **Трансформація простору укриттів.** Шкільні укриття мають остаточно перетворитися з місць пасивного очікування на інтерактивні виховні та психологічні хаби. Рекомендується насичувати час перебування в сховищах настільними іграми, елементами арт-терапії (зокрема, текстильними практиками, ліпленням) та командними квестами, що знижують рівень тривожності.

- **Рефокусування виховних годин.** Рекомендується уникати у виховній роботі з дітьми й підлітками надмірної ретравматизації, деталізації трагічних подій та трансляції почуття безвиході. Натомість виховні години мають бути спрямовані на опанування практик саморегуляції та розбір кейсів подолання кризових ситуацій.

- **Трансформація тривоги в дію.** Найкращим антистресовим механізмом для учнів середньої та старшої школи є діяльність із видимим результатом. Слід активно залучати підлітків до волонтерських ініціатив, екологічних проєктів та створення соціальних медіапродуктів. Усвідомлення власного внеску в спільну справу перетворює тривогу на конструктивну дію.

Утвердження україноцентричних цінностей та деконструкція історичних міфів у виховному просторі

Національно-патріотичне виховання у 2026/2027 навчальному році має остаточно відійти від етнографічної поверховості («шароварщини») та декларативних гасел. Основним світоглядним орієнтиром є україноцентризм — сприйняття історії, культури та сьогодення через призму власних національних інтересів, державної гідності та суб'єктності, а саме:

- **Перехід до етно-модерну (поєднання народних традицій з новітніми трендами, технологіями) та практичного україноцентризму:** Рекомендується інтегрувати традиційну спадщину в сучасний контекст життя підлітків. Наголос варто робити на дослідженнях локальної історії, вивченні тривалих традицій взаємодопомоги (українська толока) та популяризації локальних брендів і надбань (наприклад, елементів нематеріальної культурної спадщини регіону). Традиція має сприйматися учнями як жива інновація та внутрішня потреба, а не як музейний експонат.

Наприклад: «Етно-дизайн побуту» — учні досліджують старовинні побутові речі чи орнаменти своєї родини/регіону та за допомогою графічних редакторів інтегрують їх у дизайн сучасних речей (худі, хохли для телефонів, шопери); «Кулінарний краудсорсинг» — створення спільної цифрової книги автентичних рецептів громади на платформі Padlet або Google Презентаціях, де кожна дитина додає фірмову страву своєї бабусі з фото та історією.

- **Інформаційна гігієна та деконструкція міфів:** Особливу увагу у виховній роботі з учнями 5–9 та 10–11 класів слід приділити розвінчанняв'язаних історичних та культурних стереотипів. Виховні години мають містити елементи медіаграмотності: аналіз історичних маніпуляцій, роботу з першоджерелами та критичне осмислення інформаційного простору. Важливо навчити учнів розпізнавати спроби знецінення української культури та свідомо захищати власну ідентичність.

Наприклад: «Анатомія фейку» — розбір реального пропагандистського кейсу за алгоритмом: Хто автор? Яка емоція експлуатується? Де докази? Кому це вигідно? Вправа «Медіа-реставрація» — учням дається викривлений історичний міф (наприклад, радянський міф про «вторинність» української культури), і вони мають знайти 3 залізобетонні історичні факти-спростування, використовуючи верифіковані ресурси (на кшталт сайтів Українського інституту національної пам'яті чи Енциклопедії історії України).

- **Діяльнісний патріотизм:** Патріотичне виховання має реалізуватися через конкретні справи, що об'єднують громаду. Закладам освіти рекомендується

продовжувати та/або ініціювати довготривалі учнівські проєкти: від екологічних толок та благодійних заходів на підтримку Сил оборони України до створення цифрового контенту (відеороликів, подкастів), що популяризує українську історію та мову серед молоді.

Наприклад: «Благодійний СУП (Соціальний Учнівський Проєкт)» — розробка від початку до кінця благодійної акції (від створення цифрової афіші в Canva до звіту в соцмережах закладу); Учнівський подкаст або інтерв'ю з волонтерами, ветеранами, чи просто розмови про те, що означає «бути патріотом у дії» сьогодні; Створення інтерактивних карт «Мапа добрих справ нашого класу/школи», де прапорцями позначаються локації, на яких учні провели екологічну толоку, допомогли літнім людям чи висадили дерева.

Формування культури пам'яті та етики вдячності

Культура пам'яті в сучасному закладі освіти є одним із наріжних каменів громадянського виховання. Вона не повинна обмежуватися лише днями скорботи, а має трансформуватися у тривалу, усвідомлену етику вдячності тим, хто захищає та розбудовує державу. Головне завдання педагога — зробити комеморативні практики* сенсовними, уникнувши формалізму та емоційного виснаження дітей.

- **Модернізація форм комеморації*.**

Рекомендується рішуче відходити від радянських пафосних форм проведення лінійок та статичних заходів. Загальнонаціональна хвилина мовчання та заходи вшанування пам'яті мають супроводжуватися глибоким, але зрозумілим підліткам контекстом. Особливу увагу слід приділити сторітелінгу — розповідям про полеглих захисників (зокрема випускників закладу) через історію їхнього життя, мрій, досягнень та людських якостей, показуючи їх живими в пам'яті суспільства.

Наприклад: скористайтеся платформою «Меморіал. Платформа пам'яті» <https://memorial.ua/> або сайтом УІНП <https://uinp.gov.ua/> як джерелами верифікованих, якісно написаних текстових та відеоісторій про захисників і цивільних. Вчителі можуть брати звідти готові текстові кейси для сторітелінгу; Створіть наліпки з QR-кодами на шкільних локаціях (наприклад, біля висадженого дерева чи пам'ятної дошки), які ведуть на аудіозаписи спогадів вчителів або друзів про полеглого випускника.

- **Впровадження цифрових інструментів пам'яті:** Закладам освіти варто оновлювати меморіальні простори, використовуючи сучасні технології. Поруч з класичними стендами рекомендується створювати інтерактивні цифрові дошки пам'яті, інтегрувати QR-коди, що ведуть на живі спогади, інтерв'ю чи шкільні цифрові проєкти, присвячені сучасним героям громади.

Наприклад: «Цифровий архівіст» (проєктна робота для 9–11 класів) де учні виступають у ролі дослідників — записують (за згодою та з дотриманням етичних норм) короткі відео- або аудіоінтерв'ю з волонтерами громади чи ветеранами, оцифровують старі фотокартки та формують медіатеку пам'яті для шкільного сайту; «Мапа пам'яті мікрорайону» нанесення на Google Maps геоміток із короткими історичними довідками про те, на честь кого названі перейменовані вулиці навколо школи, або де встановлені пам'ятні знаки сучасної війни в їхній громаді.

- **Практика щоденної вдячності:** Етика вдячності має стати частиною повсякденного життя школи. Хвилина мовчання як щирий прояв поваги, а не примусова дія. Це реалізується через лаконічні та дієві ритуали: хвилини вдячності під час ранкових зустрічей в початковій школі та виховних годин у середній ланці, написання живих (нешаблонних) листів-подяк, створення відеолістівок для ветеранів та волонтерів громади. Вдячність має позиціонуватися як маркер зрілості та сили українського громадянина.

Пам'ятайте, що Хвилина мовчання — це загальноприйнята назва офіційного ритуалу

вшанування. В Україні законодавчо затверджено саме загальнонаціональну хвилину мовчання, яка проводиться щодня о 09:00 на знак пам'яті всіх загиблих від російської агресії. Також хвилиною мовчання вшановують пам'ять жертв у річниці трагедій (наприклад, Голодомору).

Хвилина пам'яті — це більш емоційний чи ширший вираз, який вказує на мету вашого вчинку. Ви можете сказати «хвилина пам'яті», коли пропонуєте згадати когось конкретного (родича, знайомого героя) або влаштовуєте захід без прив'язки до державного чи загальнонаціонального часу.

Педагогіка партнерства: взаємодія закладу освіти, родини та громади

Виховна екосистема Нової української школи не може функціонувати ізольовано. В умовах воєнного стану партнерство між педагогами, батьками та місцевою громадою є ключовим фактором створення безпечного та ціннісно однорідного простору для розвитку дитини. Ця однорідність досягається лише тоді, коли всі сторони діють як одна команда. Тому першим і найважливішим кроком у розбудові такого партнерства є переформатування взаємин із родинами учнів, де утверджується підхід:

- **Батьки як соратники, а не глядачі:** Необхідно змінювати формат взаємодії з батьківською спільнотою. Замість формальних зборів-звітів рекомендується залучати батьків до спільних виховних та психологічних хакатонів, тренінгів із життєстійкості та дискусійних клубів. Родина має стати активним співавтором виховних ініціатив школи.

- **Спільні родинно-шкільні проєкти:** Педагогіка партнерства передбачає розділення відповідальності за виховання між школою та родиною, а не покладання всіх організаційних завдань на вчителів тому взаємодія з родинами має будуватися на засадах добровільності та спільного інтересу, без створення штучного навантаження на педагогів. Замість організації масштабних додаткових заходів, доцільно інтегрувати родинний компонент у вже наявні плани виховної роботи. Це можуть бути прості у виконанні локальні формати (за вибором закладу та бажанням батьків): сімейні розмови про коріння роду під час виховних годин, участь батьків у благодійних ярмарках громади або створення родинних сторінок пам'яті в межах загальношкільних проєктів. Головна мета — створення простору, де вчителі та батьки діють як партнери задля психологічного комфорту дитини.

- **Інтеграція в життя громади:** Сучасний заклад освіти розвивається як відкрита система, що взаємодіє з мікрорайоном чи селом. Встановлення партнерських зв'язків (за вибором закладу та відповідно до можливостей громади) з місцевими волонтерськими осередками, ветеранськими спільнотами, музеями чи психологічними службами допомагає залучити додаткові ресурси до виховного процесу. Така синергія дає учням можливість долучатися до реальних соціальних ініціатив, що сприяє формуванню їхньої громадянської відповідальності без додаткового штучного навантаження на педагогічний колектив.

Всі ці рекомендації базуються на необхідності адаптувати виховний процес до викликів війни, забезпечуючи якісне україноцентричне громадянське виховання та психологічний комфорт учасників освітнього процесу.

При плануванні виховної роботи закладу освіти пропонуємо ознайомитися з досвідом виховної роботи, розміщеним на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР»:

Роботи переможців виставки-конкурсу «Нова українська школа Черкащини - 2026» розміщено на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР». URL: <https://master.klasna.com/uk/site/index.html>

Напрацювання переможців конкурсу на кращий електронний освітній ресурс з виховної роботи у 2026 році розміщено на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Колекція цифрових ресурсів – загальна середня освіта – виховна робота». URL: <https://oipopp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/6444>.

Крім того, важливо врахувати пам'ятні та ювілейні дати, з повним списком яких можна ознайомитися на сайті Українського інституту національної пам'яті URL: <https://uinp.gov.ua/dokumenty/normatyvna-baza-shchodo-pamyatnyh-dat-ta-yuvileyiv/pamyatni-daty-i-yuvileyi-na-2026-rik>

Серед них:

- 24 серпня 2026 року — 35 років із Дня проголошення Незалежності України. Рекомендується присвятити цій даті Перший урок у 2026/2027 н.р., а також виховні заходи протягом вересня.
- 2 вересня 2026 року — 30 років національній валюті України — гривні (1996).
- 21 листопада 2026 року — 20 років від дня початку роботи Українського інституту національної пам'яті (УІНП) (2006).
- 22 січня 2027 року — 110 років від дня проголошення Четвертого Універсалу УЦР (1918). День Соборності України, витоки українського суверенітету.
- 24 лютого 2027 року — 5 років із дня повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. — К. : Алатон, 2020. — 64 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf (дата звернення 10.06.2026).
2. Бугайчук Н. В. Шляхи утвердження українських цінностей у сучасному освітньому просторі. *Педагогічний вісник*. 2026. № 1–2. С. 24–28. URL: <https://oipopp.ed-sp.net/pedagogical-gazette/2026> (дата звернення 08.06.2026).
3. Бугайчук Н.В. Впровадження україноцентричних традицій у виховну роботу закладів загальної середньої освіти. Практичний путівник: методичний посібник. Черкаси: вид.-во «КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 72 с.
4. Журба К. О. та ін. Виховні засади утвердження української національної ідентичності : метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 124 с. URL: <https://surl.li/tyibwd> (дата звернення 15.04.2026).
5. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. Вісник НАПН України. 2023. Т. 5(1). С. 1–6. URL: <https://surl.li/umfunv> (дата звернення 13.04.2026).
6. Переопилени. Системна російська політика знищення української ідентичності дітей : спец. доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини. 2024. 64 с.
7. Програма «Виховання смисловитих цінностей дітей і підлітків». URL: <https://nauka.gov.ua/infrastructure/p.YosmhDxX/> (дата звернення 10.06.2026).
8. Програма І.Беха «Нова українська школа у поступі до цінностей». URL: https://osvitakoms.at.ua/Dokument/2019-2020/programma_u_postupi_do_cinnostej.pdf (дата звернення 10.06.2026).
9. Рекомендації Unicef щодо виявлення та реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми в умовах воєнного стану URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/child-abuse-in-martial-law> (дата звернення 10.06.2026).
10. Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики : зб. наук. пр. / за ред. К. О. Журби, Л. В. Кانیшевської. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 394 с.

* **Комеморація** це процес увічнення пам'яті про важливі історичні події або видатних осіб, а також комплекс дій, спрямованих на те, щоб зберегти ці спогади в колективній пам'яті суспільства

* **Комеморативні практики** це комплекс дій, ритуалів та інструментів, спрямованих на збереження та вшанування історичної пам'яті про важливі події та видатних особистостей.